

Олександра ДАВИДЕНКО

магістрантка спеціальності
016 Спеціальна освіта
(Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка)
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
Науковий керівник – **Т. М. ДЕГТЯРЕНКО**,
доктор пед. наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті визначено особливості виховання відповідальності у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим слухом. З'ясовано, що відповідальність розуміємо, як базову якість особистості, яка характеризується наявністю в дитини знань про моральні норми, сформованістю уявлень про сутність моральних обов'язків стосовно об'єктів і суб'єктів навколишнього середовища та самої себе. Обґрунтовано, що виховання відповідальності залежить від індивідуальних здібностей дитини, які, в свою чергу, активізують чи утруднюють прояв цієї якості. Констатовано, що для дитини зі зниженим слухом створено сприятливі передумови для виховання у них відповідальності як моральної якості.

Ключові слова: виховання, відповідальність, психічні процеси, діти зі зниженим слухом, молодший шкільний вік.

Davydenko O. Peculiarities of children of primary school age with reduced hearing in the context of responsibility education

The article defines the peculiarities of education of responsibility in children of primary school age with reduced hearing. It has been found that responsibility is understood as a basic personality quality, which is characterized by the child's knowledge of moral norms, the formation of ideas about the essence of moral obligations in relation to objects and subjects of the environment and oneself. It is substantiated that the upbringing of responsibility depends on the individual abilities of the child, which, in turn, activate or hinder the manifestation of this quality. It has been established that for a child with reduced hearing, favorable conditions have been created for the education of responsibility as a moral quality.

Key words: upbringing, responsibility, mental processes, children with reduced hearing, younger school age.

Постановка проблеми. Успіх трансформаційних процесів, характерних для сучасного українського суспільства, значною мірою визначається тим, наскільки будуть створені умови для реалізації свободи особистості, наскільки суспільство буде сприяти вихованню людини в дусі гуманізму, формуванню в неї моральних цінностей: великодушності, доброти, взаємодопомоги, почуття справедливості,

відповідальності. На даний час підвищення відповідальності індивіда розглядається як найважливіший принцип руху до нового суспільства в поєднанні з тенденцією глобалізації, зростанням значущості соціальних цінностей, підносячи цю особистісну характеристику (відповідальність людини за все, що вона робить у цьому світі) на якісно новий щабель.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми відповідальності набули висвітлення в наукових дослідженнях І. Беха, М. Левківського, Т. Морозкіної, В. Остринської, М. Савчина та ін., які розглядають їх як особливий мотив людських вчинків, систему відповідальних уявлень і ставлень, смисловий принцип регуляції поведінки індивіда.

У працях Л. Божович, О. Запорожця, О. Кононко, О. Леонтьєва відповідальна особистість характеризується як така, що усвідомлено приймає моральні вимоги і норми як принципи і норми власної поведінки, має почуття морального обов'язку. Ґрунтуючись на таких поглядах, автори вбачають у вихованні відповідальності важливий засіб формування в індивіда єдності уявлень, почуттів та звичок, який включає не лише роз'яснення сутності принципів і норм загально-людської моралі, а й спрямовує на їх реалізацію в повсякденному бутті.

Актуальність проблеми виховання дітей молодшого шкільного віку зі зниженим слухом набуває особливого значення з огляду на їхній вступ до школи, набуття статусу учнів. Правильне її розв'язання зумовлює успіх особистісного і соціального зростання дітей цієї категорії, їхнє благополуччя (Т. Алексеєнко, Н. Басюк, В. Киричок, Л. Подоляк та ін.).

Мета статті – визначити особливості у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим слухом в контексті виховання відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність – це поняття, в якому відбивається об'єктивний, історико-конкретний характер взаємин між особистістю, групою та суспільством у контексті свідомого здійснення намічених обопільних вимог.

Більшість визначень цього поняття, які містяться в сучасній науковій літературі, відображають його етико-філософський і соціально-психологічний зміст. Однак, вони «мають надто узагальнений характер, причому аналіз суб'єктивної сторони (мотиви, переживання, самосвідомість тощо) лише передбачається або відноситься на другий план» [4, с.7]. Результати вивчення наукових джерел, аналіз та узагальнення викладених в них ідей, дозволяє розуміти відповідальність як базову якість особистості, яка характеризується наявністю в дитини знань про

моральні норми, сформованістю уявлень про сутність моральних обов'язків стосовно об'єктів і суб'єктів навколишнього середовища та самої себе, позитивному їх переживанні як спонуки до виконання певних дій, умінь реалізувати такі дії у власній діяльності та вчинках без зовнішнього регулювання. Дослідження, присвячені визначенню та характеристиці вікових особливостей дітей зі зниженим слухом, засвідчують, що вони виявляються в межах одного й того самого вікового рівня, в межах однієї психологічної формації. Відбувається «функціональний розвиток дитячої психіки, який полягає в часткових змінах окремих психічних функцій і властивостей» [3, с.10].

Вікові особливості дитини молодшого шкільного віку зі зниженим слухом визначаються специфікою поєднання внутрішніх умов її психічного розвитку та зовнішніх умов життя. До першої категорії умов, зазвичай, відносять особливості перебігу психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги тощо), риси та властивості (інтереси, потреби, мотиви тощо) дитини.

Головна особливість розвитку особистості в цьому віці – зміна соціальної позиції. Вступ до школи – переломний момент у житті дитини. Змінюється її місце в системі суспільних відносин: з дошкільного дитинства, позначеного іграми і незначною кількістю громадських обов'язків, вона переходить в інший світ, де набувають формування та розвитку нові взаємини з дорослими й однолітками, змінюються соціальні умови, які визначають її життєдіяльність. Нове становище в суспільстві полягає в тому, що «дитина не просто переходить з дитячого садка в школу, а в тому, що її навчання є обов'язковою, суспільно значущою діяльністю. За результати свого навчання дитина несе відповідальність перед учителями, школою, своєю сім'єю» [1, с.64]. Спільна участь в обов'язковій діяльності породжує і новий тип відносин, які тепер вибудовуються на спільній відповідальності. Водночас виникають відносини змагальності, з'являються пов'язані з цим переживання і вчинки.

Саме в цей період відбувається процес входження дитини в колектив, який змінює і поглиблює систему її взаємин з навколишньою дійсністю. Важливою рисою дітей зі зниженим слухом є рівень їхнього вольового розвитку. Типова риса цього розвитку, що відрізняє таких дітей, – «співвіднесення мотивів, що дає дитині можливість управляти своєю поведінкою і є необхідним для того, щоб відразу, прийшовши до

класу, залучитися до спільної діяльності, прийняти систему вимог, які висуваються школою і вчителем» [1, с.68].

Діти, які тільки прийшли до школи, вже мають деякі уявлення, пов'язані з моральними цінностями та їх антиподами (доброта – жорстокість, чесність – нечесність, відповідальність – безвідповідальність, совісна людина – безсовісна людина тощо). Вони вживають терміни, що позначають певні моральні якості, хоча розуміють сутність моральних норм лише за умов розкриття їм їхнього змісту. Успіх засвоєння молодшими школярами цього віку моральних норм і правил поведінки залежить від того, як ставиться вчитель до випадків їх невиконання і якою мірою його підтримують колектив і батьки. У дітей формуються точніші й повніші (порівняно з дошкільним дитинством) уявлення про свої психологічні якості та якості оточуючих, що веде до уточнення й ускладнення Я-образу та образів інших людей.

Система знань, які підлягають засвоєнню дитиною зі зниженим слухом, може виступати для неї у двох аспектах: у пізнавальному і в ціннісному. У першому випадку знання є «річчю в собі», об'єктом, що підлягає тільки пізнанню: засвоюється теоретичний і фактичний зміст. У другому випадку, знання постають перед дитиною як «річ для неї», тобто розглядаються в їх ціннісному значенні: чи потрібно (і в яких саме випадках) використовувати ці знання для власної діяльності [2]. Проте, входження знань до складу особистісної орієнтації, створення основи для формування власних ціннісних уявлень особистості дитини зі зниженим слухом залежить не тільки від рівня знання нею певного теоретичного і практичного матеріалу. Вирішальне значення тут належить процесам ціннісного сприймання знань, що засвоюються, коли усвідомлюється необхідність при оцінці явищ і виборі способів поведінки спиратися на ці знання в умовах життєвої ситуації.

Досягнення психічного розвитку дитини визначаються формуванням новоутворень стабільного стану. Провідне місце з-поміж них належить уяві (Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін). Уява спричинює перетворення предметів навколишнього світу, в образному та смисловому розумінні, тому вона має непересічне значення для виникнення здогадок, припущень, передбачень. Поряд з репродуктивною уявою, що базується на відтворенні образів, створених у казках, оповіданнях, розповідях дорослих, розвивається продуктивна, яка «дозволяє дитині створювати образи згідно із задумом, розв'язувати завдання

самобутнім шляхом, даючи кілька варіантів відповідей тощо» [3, с.11]. Дитина молодшого шкільного віку зі зниженим слухом живе насамперед почуттями. Діти не сприймають логічних доказів, до яких часто вдаються дорослі в своїй виховній діяльності, тому що вони мислять образами, а не абстрактними категоріями. Сприймання дитиною будь-якого конкретного образу, події супроводжується почуттями, тобто певним ставленням до них. Ось чому «тільки те, що знайшло відповідний емоційний відгук, емоційне сприйняття, поступово складається в систему потреб, прагнень, стає постійним безпосереднім спонуканням окремих учинків і всієї поведінки загалом» [1, с.61].

Таким чином, емоції належать до процесів внутрішньої регуляції поведінки дитини зі зниженим слухом. Вони пов'язані з потребами, виступають суб'єктивною формою їхнього вираження й активізують діяльність, спрямовану на їхнє задоволення. Успішний перебіг такої діяльності супроводжується позитивними емоціями; навпаки, неможливість задоволення потреб викликає негативні емоції. Позитивні емоції – найсильніший стимул розвитку. Вони сприяють концентрації всіх резервів організму, що дає змогу швидше й легше переборювати труднощі. Основна складність полягає не в тому, що діти не розуміють, що таке добре, що таке погано, а в тому, що не завжди вдається досягти, щоб це «добре», «треба», «погано» набуло для них відповідного особистого змісту.

Отже, дитина молодшого шкільного віку зі зниженим слухом – емоційна: почуття панують над усіма її сторонами життя, надаючи їм особливого забарвлення. Вона наповнена експресією – її почуття швидко та яскраво спалахують. Водночас школяр уже вміє бути стриманим, може приховувати страх, агресію і сльози. Але це відбувається лише в тому випадку, коли цього потребують обставини.

Якщо оцінювати особливості почуттів дитини зі зниженим слухом, треба зважати на те, що вона не захищена від багатоманітності переживань, які виникають при безпосередньому спілкуванні з дорослими. Емоції втомлюють дитину. Стомившись, вона перестає розуміти і виконувати правила. У такому випадку дитина потребує відпочинку від власних почуттів. При значній рухливості емоцій і почуттів дитину зі зниженим слухом характеризує збільшення розумності. Це пов'язане з її розумовим розвитком. Вона вже може регулювати свою поведінку. Водночас здатність до рефлексії може призвести не до розвитку

моральних якостей, а до демонстрації їх з метою одержання від цього своєрідних дивідендів – захоплення і схвалення оточуючих.

На розвиток емоцій учнів домінуючий вплив справляє навчальна та ігрова діяльність. Формуванню почуттів сприяють успіхи і невдачі в навчанні, взаємини з однолітками і батьками, літературні твори, телепередачі, кінофільми. Як зазначають науковці (Л. Подоляк, О. Скрипченко, Л. Славіна), молодші школярі піддаються навіюванню. Однак вони легко наслідують не тільки хороші, а й погані вчинки. Для подолання негативних проявів необхідно проводити індивідуальну виховну роботу.

Особливістю дитини молодшого шкільного віку є те, що дорослий постає для неї носієм соціальних функцій. У дитини з'являється коло елементарних обов'язків, спільна з дорослими діяльність усе частіше змінюється самостійним виконанням їхніх вимог. Саме у цьому віці діти потребують доброзичливого контролю і позитивної оцінки дорослого. Для цього вчитель, батько і мати мають спілкуватися з дитиною доброзичливо, з довірою, виражаючи впевненість у тому, що вона не може поводитися неправильно. За таких умов і виховується почуття відповідальності за власну поведінку, за завдання, яке потрібно виконати.

Висновки. Таким чином, характерні особливості для дітей молодшого шкільного віку зі зниженим слухом створюють сприятливі передумови для виховання у них відповідальності як моральної якості. Основними причинами виникнення суперечностей у розвитку відповідальності в таких дітей є неадекватність усвідомлення ними власних переживань й оцінки результатів їхньої поведінки значущими дорослими, наявність розбіжностей між усвідомленням необхідності бути відповідальними і невмінням діяти відповідним чином, між прагненням до відповідальності та обмеженими віковими можливостями, недостатньою підготовленістю до її прояву.

Перспектива дослідження. Перспективу подальшої наукової розвідки вбачаємо у з'ясуванні можливостей сім'ї та школи у вихованні відповідальності молодших школярів зі зниженим слухом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олійник В. Ф., Максименко С. Д. Емоційно-вольовий розвиток першокласників. *Практична психологія і соціальна робота*. 2001. № 4. С. 60 – 70.
2. Рибалка В. Теорії особистості у вітчизняній психології : навч. посіб. К. : ІПППО АПН України, 2006. 530 с.

3. Подоляк Л., Карабаєва І. Шестирічна дитина: яка вона? *Теми для обговорення на батьківських зборах у початковій школі*. К. : Ред. загально педагогічних газет, 2003. С. 10 – 19.

4. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки. К. : Україна-Віта, 1996. 130 с.

Дарина ДАНИЛЕНКО

магістрантка I курсу спеціальності
Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **Ю. А. БОНДАРЕНКО**,
доктор пед. наук, доцент, професор

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ЯК НАПРЯМ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ТИФЛОПЕДАГОГА

У статті автором висвітлено проблему проведення корекційних занять з сенсорного розвитку дітей зі зниженим зором. Розкрито досвід роботи з формування і розвитку у дошкільників основних сенсорних функцій таких, як розрізнення за кольором, формою, величиною. Наведено приклади корекційних ігор, які можуть використовувати у своїй діяльності вчителі-дефектологи (тифлопедагоги). Приділення уваги сенсорному розвитку дитини зі зниженим зором сприяє удосконаленню органів відчуття, накопиченню уявлень про навколишній світ.

Ключові слова: сенсорний розвиток, діти зі зниженим зором, корекційна робота, вчитель-дефектолог (тифлопедагог).

D.O.Danylenko. Sensory development of children with reduced vision as a direction of the corrective work of the typhloeducator

In the article, the author highlighted the problem of conducting remedial classes for the sensory development of children with reduced vision. The experience of working on the formation and development of preschool children's basic sensory functions, such as distinguishing by color, shape, and size, is disclosed. Examples of correctional games that special education teachers (special education teachers) can use in their activities are given. Paying attention to the sensory development of a child with reduced vision contributes to the improvement of the senses, the accumulation of ideas about the surrounding world.

Key words: sensory development, children with reduced vision, corrective work, special education teacher (typhopedagogue).

Постановка проблеми. За допомогою зорового аналізатора відбувається формування уявлень дитини про предмети та явища довкілля, їх ознаки, просторове взаємовідношення тощо. Порушення зору спричиняє труднощі у пізнавальній діяльності дошкільника, обмежують його можливості. Корекційно-розвиткова робота вчителя-дефектолога (тифлопедагога) повинна бути спрямована на подолання